

LELE JÓZSEF

MEGJEGYZÉSEK II. RÁKÓCZI FERENC
1711 FEBRUÁRI LENGYELORSZÁGBA
TÖRTÉNT TÁVOZÁSÁHOZ

1711 február elsején Olcsván a kurucok vezérlő fejedelme tisztjei és a nemesek képviselői előtt még arról beszélt, hogy a Károlyi Sándor által folytatott tárgyalásokat helyesli, és bármi történjen is ezután, híveivel együtt az országban marad. Néhány nap múlva azonban Salánkon elfogadta a szenátorok és erdélyi tanácsosai döntését, s ennek értelmében február 21-én Lengyelországba ment.¹

Első pillantásra úgy tűnhet, Rákóczi sorsa az olcsvai és a salánki gyűlések közötti időben dőlt el. Ekkor alakulhattak úgy az események, hogy a fejedelem lengyel földre távozása kedvezőbbnek ígérkezett, mint az országban való bentmaradása. Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a Rákóczit 1710 folyamán és 1711 elején foglalkoztató tervek, valamint a fent említett két tanácskozás történetének újabb szempontú elemzése alapján véleményt alkosson arról, mik lehettek a fejedelem Lengyelországba távozásának okai, illetve, hogy miként lehet azt minősíteni.

A kortársak egy része *kibujdosásról*, az országa vesztett Rákóczi *meneküléséről* szólt, de akadt olyan is, aki a fejedelem életét fenyegető veszélyre hivatkozott.² Mások nem minősítették különösebben a történeteket, s maga a fejedelem is csak „indulásának” váratlanságáról beszélt februárban írt leveleiben. A bujdosás szót említette ugyan, de nem a távozást minősítette vele, hanem a külföldön rá

¹ PULAY JÁNOS: *A szatmári békeség. Magyar Történelmi Emlékek*. Kiad. Szalay László. V. Pest, 1865. (a továbbiakban: Pulay) 260–261; *II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai*. In: *Archívum Rákóczián*. III. Osztály. Ford. Vas István. Bp. 1978. (a továbbiakban: AR III/I., 421–422; RÁKÓCZI FERENC: *Valomások Emlékiratok*. Szerk. és a jegyzeteket írta: Hopp Lajos. Bp. 1979. (a továbbiakban: Vallomások) 450–455.

² *Otlyk György önéletrása*. In: *Történelmi naplók. 1663–1719*. Közli: THALY KÁLMÁN. *Monumenta Hungariae Historica*. II. Osztály. 27. köt. Bp. 1875. (a továbbiakban: Ottlyk) 116, 119; CSEREI MIHÁLY: *Erdély históriája*. Sajtó alá rend. a bev. és a jegyzeteket írta: BÁNKÚTI IMRE. Bp. 1983. 454–455; *Klement János Mihály levele Peterborough bécsi angol követnek. 1711. március 31*. In: *Regesták a külföldi levéltárakból*. Közli: MACZALI HENRIK. *Történelmi Tár*. 1882. (a továbbiakban: Regesták, 1882.) 167–168.

leselkedő „külső nyomorúságokra” utalt.³ Későbbi megnyilatkozásaiban már többféleképpen vélekedett az 1711 februári eseményekről. Írt *személyének „conservatio-járól”, menedékhelykeresésről, sőt száműzetéséről* is.⁴

Az utókor legalább két vonatkozásban túltett a kortársakon. Egyrészt több lehetséges magyarázatot vélt felfedezni, másrészt következtlenebbnek bizonyult, egyes kategóriákat egybemosott. A régebbi szakirodalom általában kibujdosásról, menekülésről beszélt,⁵ de minősült Rákóczi országelhagyása száműzetésnek is.⁶ Márki Sándor a forrásokban található valamennyi megnevezést átvette, így nála egyszerre olvashatunk számkivetésről és bujdosásról is.⁷ Az *emigráció*, mint az 1711 februárjától kezdődő időszak bizonyos részére, vagy akár egészére vonatkozó megnevezés szintén korán felbukkan, sőt az is megtörtént, hogy Vay Ádámról szólva a *bujdosó* fejedelmet és *emigráns* udvari kapitányát egymás mellett említették.⁸

Újabban a *biztonságkeresés* szándékát vélték meghatározónak. Hopp Lajos szerint Rákóczi számára Lengyelország 1711 februárjában elsősorban menedékhely volt,⁹ R. Várkonyi Ágnes szerint pedig alkalmas hely arra, hogy a *kunuc államhatalmi intézményeket megőrizze* az általános európai békekötésig.¹⁰

Úgy tűnik, Rákóczi Ferenc Lengyelországba távozásának minősítésekor – főleg a régebbi szakirodalom – nemcsak az 1711 februárjáig megtörtént eseményeket vette figyelembe, hanem azt is, hogy a fejedelem sem a szatmári békekötésig, sem azt

³ *Rákóczi levele Károlynak. Salánk, 1711. február 18.* In: *Archivum Rákócianum. II. Rákóczi Ferenc levéltára. I. Osztály: Had- és Belügy.* Szerk.: THALY KÁLMÁN. III. köt. Bp. 1874. (a továbbiakban: AR III.) 591.; *Rákóczi levele Károlynak. Verecke, 1711. február 21.* In: *Archivum Rákócianum I. Osztály: Had- és Belügy. II. Rákóczi Ferenc kiadatlan levelei Károlyi Sándorhoz. 1708–1711.* Közzétette: LUKNICH IMRE. Bp. 1935. (a továbbiakban: AR XII.) 581–582.

⁴ *Rákóczi Károlynak. Sztari–Szeló, 1711. április 9.* AR III. 616; *Rákóczi Fierville-hez. Wysocka, 1711. június 18.* In: *II. Rákóczi Ferenc válogatott levelei.* Szerk. és a bev. tanulmányt írta: KÖPECZI BÉLA. Bp. 1958. 268; Vallomások 450, 456.

⁵ SZALAY LÁSZLÓ: *II. Rákóczi Ferenc bújdosása.* Pest, 1864. (a továbbiakban: Szalay, 1864); THALY KÁLMÁN: *Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból.* Bp. 1889. 258, 263, 265, passim.

⁶ SZEKFŰ GYULA: *A száműzött Rákóczi.* Bp. 1913. 7.

⁷ MÁRKI SÁNDOR: *II. Rákóczi Ferenc.* Bp. 1910. III. Köt. 201–202.

⁸ ZAYZON SÁNDOR: *Károlyi és a szatmári béke.* Századok. 1915. (a továbbiakban: Zayzon, 1915) 47; *A Vay Ádám emlékünnepegség tudományos ülésszaka.* Szerk.: MOLNÁR MÁTYÁS. Vaja, 1969. ESZE TAMÁS, HOPP LAJOS, R. VÁRKONYI ÁGNES tanulmányaiban. (a továbbiakban: Vaja, 1969) 26–29, 39, 53–66; KOVÁCS ÁGNES: *Károlyi Sándor.* Bp. 1988. 110.

⁹ HOPP LAJOS: *A Rákóczi-emigráció Lengyelországban.* Bp. 1973. 11–28.

¹⁰ R. VÁRKONYI ÁGNES: *„Ad pacem universalem” (A szatmári béke nemzetközi előzményeiről).* Századok. 1980. (a továbbiakban: R. VÁRKONYI, 1980.) 191, 194–195; Uő: *Erdélyi változások.* Bp. 1984. (a továbbiakban: R. Várkonyi, 1984.) 264; *Magyarország története. 1686–1790. I. köt.* Főszerk.: EMBER GYÓZÓ és HECKENAST GUSZTÁV. Bp. 1989. (a továbbiakban: Mo. tört. 1989.) 238. 242. (a vonatkozó rész R. VÁRKONYI ÁGNES munkája).

követően nem tért haza. A probléma helyesebb megközelítésének látszik, ha arra keresünk felelet, milyen tervek foglalkoztatták Rákóczit 1710 folyamán, valamint 1711 elején, és mi volt a Salánkon előterjesztett két lehetőségnek, a Munkácsba zárkózásnak illetve a Lengyelországba indulásnak a valóságos tartalma.

A fejedelem itthoni terveinek rekonstruálását nehezíti, hogy a szabadságharc utolsó évének katonai története közel sincs oly alaposan feldolgozva, mint diplomáciatörténete. Jól tudjuk, Rákóczi tisztaban volt azzal, hogy a kurucok sikere csak úgy biztosítható, ha az új magyar állam megszervezésén és nemzetközi elismertetésén párhuzamosan dolgozik. E kettős törekvése 1710 végére is eleven maradt, ezért szerette volna az általános békerendezésig vagy a császár haláláig elhúzni a küzdelmet. Elfogadott nézet történetírásunkban, hogy a háború „vontatásának” módja a Tisza vonalának védelme és az északkelet-magyarországi várak megerősítése volt. Ha azonban csak az 1710 végére kialakult terveket vesszük figyelembe, nehéz megítélni, mennyire volt ez ígéretes védekezési módszer, és mi lehetett róla Rákóczi véleménye.¹¹ A fejedelmet 1710 folyamán foglalkoztató katonai elképzelések rövid áttekintése jobban hozzásegíthet ahhoz, hogy a folyóvédelem – várerősítés koncepciót biztosabban elhelyezhessük a felkelés utolsó évének hadicéljai között.

Bizonyos, hogy *Rákóczi egyik fő törekvése 1710 elején a kuruc hadsereg megreformálására irányult*. A Romhány mellett január 22-én vívott ütközetben idegen, zömmel svéd és lengyel egységeinek helytállása csillantotta fel előtte a reményt, hogy rájuk építve talán sikerül regularizálnia seregeit. Régóta tisztaban volt vele, hogy a kuruc katonaság a rajtaütésekhez, portyázásokhoz kitűnően ért, de döntő, nagy csaták megvívására alkalmatlan. Jellemző példa volt az 1709-es év, amikor megközelítően egyenlő létszámú seregek álltak ugyan egymással szemben, a felkelők mégis jelentősebb ütközet nélkül veszítették el Erdélyt, a Dunántúlt és a bányavárosokat. 1710 tavaszára aztán az is kiderült, az idegen zsoldosok inkább kárára, mint hasznára voltak a szabadságharcnak. Már a február 13-án Nyitraegerszegnél vívott csatában csúfosan leszerepeltek, amikor elsőnek futottak el a csatáról. Ráadásul mind Péter orosz cár, mind XII. Károly svéd király nehezményezte, hogy Rákóczi szolgálatába fogadta őket. Végző soron tehát megkönnyebbülhetett a fejedelem, amikor a már csak a falvak fosztogatásával foglalatосkodó zsoldosok április elején

¹¹ R. VÁRKONYI ÁGNES: *Rákóczi szabadságharca történelmi fejlődésünkben és a szatmári béke értékelése*. In: *A Rákóczi-szabadságharc vitás kérdései. Tudományos emlékkülés*. Vaja, 1976. (a továbbiakban: *Vitás kérdések*, 1976.) 31–34; KÖPECZI BÉLA–R. VÁRKONYI ÁGNES: *II. Rákóczi Ferenc*. Bp. 1976. (a továbbiakban: KÖPECZI–R. VÁRKONYI, 1976.) 344; Mo. Tört. 1989. 238. BÁNKÚTI IMRE: *A szatmári béke. Sorsdöntő történelmi napok*. Bp. 1981. (a továbbiakban: Bánkúti, 1981.) 33–38. CZIGÁNY ISTVÁN: *A kuruc állam katonai helyzete és a szatmári béke*. Hadtörténelmi Közlemények. 1990. 3. (a továbbiakban: CZIGÁNY, HK. 1990. 3.) 39.

kitakarodtak az országból, s csak arra ügyelt, hogy „csapás nélkül” ne távozhassanak.¹² A regularizálás terve mindazonáltal teljes kudarcba fulladt.

1710 tavaszán természetesen még erősen hitte Rákóczi, hogy reguláris hadak nélkül is sikerülhet a császári hadsereg egyébként is vontatott előrehaladását fékeznie. Romhány után nyílt csatát már nem mert vállalni, ezért inkább hadainak „hírével”, mint valós erejével tartóztatta a császáriakat. Azt mindenáron el akarta kerülni, hogy visszaszoruljon Északkelet-Magyarországra, s bár e félelmét csak 1710 végén fogalmazta meg, bizonyosnak látszik, hogy a regularizálás kísérletével párhuzamosan fő célja a „varsába szorulás” megelőzése volt.¹³ A romhányi ütközet, majd az azt követő hadi vállalkozások – különösen a dunántúli hadjárat – éppen e törekvés jegyében kapják meg igazi értelmüket: kudarcuk következményeként egyrészt a kurucok mindinkább arra a területre kényszerültek visszahúzódní, ahol további kitérésük a legnehezebbnek ígérkezett, másrészt az aktív kezdeményezés végérvényesen kicsúszott a kezükből.

A regularizálás sikertelensége és a „varsába szorulás” egyre fenyegetőbb veszélye már sejteti, hogy a *folyóvédelem-várerősítés kényszer szülte stratégiai elképzelés volt*. Erről Rákóczi is így vélekedett. Már 1710. február 18-án írt levelében figyelmeztette Károlyit, hogy az országot nem lehet „tatár-módon” bírni, hanem erősségeket kell építeni és felújítani.¹⁴ Mivel a várak helyzetét egész évben felügyelte, maga is tisztában volt a nehézségekkel: az országban sem elég élelem, sem elég takarmány nem állt rendelkezésre, s kevés volt a képzett hadmérnök és a várvédelemre alkalmas tiszt is. 1710 március 5-i leveléből úgy tűnik, *a fejedelem a várvédelem és a mezei seregek egymást kiegészítő együttműködésében látta az eredményes kitartás egyedüli lehetőségét*: „az vár az mezőt, s az mező oltalmazza az várat”.¹⁵ Végül is azonban a mezei hadak összetartásának nehézségei, s talán az aktív védekezés kudarc (dunántúli hadjárat!) arra kényszerítette Rákóczit, hogy október elején seregeinek „az praesidiumokra való szállítását” megparancsolja. Tudatában volt annak, hogy tartós védelmet ettől nem remélhet.¹⁶ Érsekújvár esete már intő példával szolgált: megsegítésével hosszú hónapokig próbálkoztak, mégis császári kézre került. A várparancsnokoknak adott utasítások változása még jobban jellemzi a

¹² A regularizálás szándékáról: *Rákóczi levele Esterházy Anutnak. Hévtz, 1710. január 24.* AR III. 10; *Rákóczi levele Károlyinak. Kisér, 1710. április 16.* AR III. 234–235; BALLAGI ALADÁR: *XII. Károly és a svédok átvonulása Magyarországon. 1709–1715.* Bp. 1922. (a továbbiakban: BALLAGI, 1922.) 39–44; MARKÓ ÁRPÁD: *A romhányi csata.* Hadtörténelmi közlemények. 1930. 18–52; Uő.: *XII. Károly svéd király és Magyarország.* Acta Sueco-Hungarica. Bp. 1970. 9–14., CZIGÁNY, HK. 1990. 3. 42–43.

¹³ *Rákóczi levele Károlyihoz. 1710. november 15.* Munkács. AR III. 191.

¹⁴ *Rákóczi Károlyinak. Szent-Márton-Káta, 1710. február 18.* AR III. 36.

¹⁵ *Rákóczi Bercsényinek. Jászberény, 1710. március 5.* AR III. 59.

¹⁶ *Rákóczi Vay Ádámnak. Szerencs, 1710. október 3.* AR III. 176.; CZIGÁNY, HK. 1990. 3. 45–46;

fejedelem véleményét. 1710. október 3-án még úgy rendelkezett, hogy elegendő lesz, ha „kiki csak májusig obligáltatik is az erősség tartására, – mert úgysis haszontalan arra feje fennállásáig obligálni őket”. Az év végén azonban már, a növekvő bizonytalanságban, a végsőig való kitartást kérte számon egri parancsnokától.¹⁷ 1710 utolsó két hónapjában a kuruc várak zöme gyorsan császári kézbe jutott. Ez önmagában is bizonyítja az ekkor érvényes védekezési stratégia elégtelenségét, s arra is figyelmeztet, hogy Károlyi Sándor 1711 januári várátadásait nem tekinthetjük a Rákóczi-féle védelmi elképzelések aláadásának.¹⁸

A Munkácsba zárkózás Salánkon felmerült lehetőségének valóságtartalmát mindezek alapján nem nehéz meghatározni. Használható stratégia nélkül ez csak kevés sikerrel biztató, inkább *a reményvesztettségéről árulkodó megoldás* lett volna, ami *a szabadságharc további életben tartását*, s ezzel Rákóczi Ferenc legfőbb célját *veszélyeztette* volna.¹⁹

Nem volt ez másként a fejedelem Lengyelországba távozásával kapcsolatban sem. A magyarországi háború kezdetétől számított arra Rákóczi, hogy a hadiszerencse balra fordultával esetleg kiszorul az országból.²⁰ Mivel azonban 1711 elejére már szinte Európa-szerte ismert volt a szabadságharc helyzete, s a Rákóczi meneküléséről tájékoztató híresztelések is korán megjelentek, egyre fontosabbá vált az országban való megmaradás, a minél további kitartás. A fejedelem országelhagyása a kósza hírek táptalajául szolgálhatott.²¹ Nem volt kevésbé fontos Rákóczi itthonmaradása a belső viszonyok szempontjából sem. Már 1709-ben azért nem ment Lengyelországba egy számára fontos találkozóra, nehogy „szaladásnak” véljék távozását, ami miatt „fenékkal felfordulnának” az ország dolgai.²² Hasonló megfontolások vezették Esterházy Antallal kapcsolatban is, akit azzal ígekezett lebeszélni idő előtti Lengyelor-

¹⁷ *Rákóczi Károlynak. Szerencs, 1710. október 3.* AR III. 175; *Rákóczi Perényi Miklós egri commendánsnak. Munkács, 1710. november 29.* AR III. 315–316.

¹⁸ LUKINICH IMRE: *A szatmári béke története és okirattára.* Bp. 1925. (a továbbiakban: LUKINICH, 1925.) 20–25; *Vitás kérdések, 1976.* 35. (R. VÁRKONYI ÁGNES tanulmánya); BÁNKÚTI, 1981. 45–46., CZIGÁNY, HK. 1990.3. 38–40, 50.

¹⁹ Vallomások, 449–450.

²⁰ 1705-ből: Kökényesdi emlékirata XIV. Lajoshoz; 1708-as szerződéstervezet: KÖPECZI BÉLA: *A magyar-francia szövetség terve a Rákóczi-szabadságharc idején.* In: Uő: *Magyarok és franciák.* Bp. 1985. 143, 150–152; *Rákóczi levele Pápai Jánosnak. Kísér, 1710. március 25.* AR. III. 80; a cárhoz küldött követek fejedelmi utasítása: SZALAY, 1864. 4–7; Klement János Mihálynak szóló utasítás: Regesták, 1882. 163.

²¹ *Pápai János 1710. június 24-ei naplójegyzete.* In: *Pápai János törökországi naplói.* Válogatta, sajtó alá rend. és a bevezetőt írta: BENDA KÁLMÁN. Bp. 1963. 329; BALLAGI, 1922. 44–52; ZAYZON, 1915. 155.

²² *Rákóczi Nedeczky Sándornak. Munkács, 1709. szeptember 5.* Archivum Rákócziánum. I. Osztály. Had- és Belügy. II. köt. 538; v.ö.: R. VÁRKONYI ÁGNES: *Rákóczi és a hágai békekonferencia.* Irodalomtörténeti közlemények. 1983/1–3. 202–211.

szágba költözéséről, hogy tetteivel „csak az ellenségnek fog szívet nevelni, – hűségünkben lévőknek pedig elméjüket bódítja”.²³ 1710-ben már nemhogy külföldre, de saját csapatai mellől sem távozhattak huzamosabb ideig. A fejedelem Duna–Tisza-közi tavaszi táborozása a kuruc hadsereg válságának szembetűnő jele volt, hiszen együttartásukra már csak Rákóczi köztük létével volt remény. Nem véletlen, hogy amikor báró Urbich orosz követ fogadására kénytelen volt odahagyni táborát, Török Andrásnak megparancsolta: „az audientiás-sátoromat (...) verettesse fel (...) és a strázsák mintha jelen volnék, kiállíttassanak”.²⁴

A *salánki döntés a lengyelországi útról* tehát semmiképpen nem a jobbik lehetőség elfogadását jelentette, hanem a *Munkácsban maradáshoz hasonló veszélyeket rejtett magában*. Rákóczi mégis vállalta ezt. Elhatározásának megértéséhez két, nagyjából egyidőben megindult eseménysorozat, a Pálffy János császári tábornokkal kezdett, és a Bercsényi által Lengyelországban folytatott tárgyalások főbb mozzanatait kell megvizsgálnunk. Ezzel talán sikerül bizonyítanunk, hogy Rákóczi nem hirtelen elhatározás, vagy külső befolyás alapján döntött a lengyel út mellett, hanem a szabadságharc megmentésére irányuló terve szerint cselekedett.

1710 végére egyre világosabbá vált számára, hogy Károlyi Sándoron kívül kevés tábornokának segítségére számíthat, ezért legtöbbjüknek engedélyezte a Lengyelországba való bemenetelt.²⁵ Így tett Bercsényivel is. Eltávolítására alkalmas ürügynek kínálkozott a mind fontosabbá váló orosz diplomáciai kapcsolatok felújításának szándéka. Bercsényi 1707-től, a varsói szerződés megkötésétől kezdve, amikor is a magyar küldöttség vezetőjeként Lengyelországban tárgyalt, az orosz ügyek szakértőjének számított. Így nem volt semmi különös abban, hogy a fejedelem Vetés László után őt is az oroszokkal való tárgyalásra küldte. Feladata nem volt könnyebb, mint Vetésé. A sokat tapasztalt diplomata a francia király üzenetét próbálta a cárhoz eljuttatni, Bercsényinek pedig már a feltételezett francia–orosz együttműködést kellett a kurucok számára kamatoztatnia. Hamar kiderült, hogy a svéd–török háborús fenyegetés miatt „keze, lába, szája meg van kötve az cárnak”,²⁶ ezért a *megbeszélések súlypontja a Lengyelországba bekényszerülő magyarok ügye lett*. Bercsényi számukra akart védelmet, biztonságot kérni. A szabadságharc „desperatus voltáról” terjedő hírek miatt azonban úgy döntött, hogy erről csak mint váratlanul előállható helyzetről (quasi de casu insperato) fog megemlékezni. A legkényesebb

²³ Rákóczi Esterházy Antalnak. Dat. nélkül. AR III. 324.

²⁴ Rákóczi Török Andrásnak. Atány, 1710. május 5. AR III. 258.

²⁵ AR III/I. 415–417; Ottlyk 108; Rákóczi Károlyinak, Ungvár, 1710. november 3. AR III. 190; CZIGÁNY, HK. 1990. 3. 45;

²⁶ Bercsényi Rákócziának. Jaraszló, 1710. december 21. Archivum Rákócziánium. I. Osztály. Had- és Belügy. VI. köt. Gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez. (a továbbiakban: AR VI.) 632; Vitás kérdések, 1976. 53–54. (KÖPECZI BÉLA tanulmánya); BÁNKÚTI, 1981. 62–63.

kérdést, a fejedelem esetleges áttelepülését pedig szóba sem merte hozni, nehogy elriassa tárgyalófeleit.²⁷ Ugyanakkor *Rákóczi számára ennek egyre nagyobb fontossága lett*. 1711. január 8-án írta Károlyinak: „mentül jobban praemátatunk itt, annál szükségesebb (...) hogy kitanulhassam, micsoda securitasunk lehet (ti. Lengyelországban –L.J.), ha a török hirdetett motussára nézve a muszka (...) recedálni tanálna”.²⁸ Tudta, hogy személyes jelenléte növeli híveinek elszántságát. Amikor tehát január 9-én „egynéhány napi konferenciára” Lengyelországba ment, nemcsak a Pálffyval folytatott eddigi tárgyalásokat sodorta veszélybe, de azt is kockáztatta, hogy hadainak nemrég még maga által is tapasztalt harci kedve megtörik.²⁹

Bercsényi is némi értetlenséggel fogadta a fejedelem kiutazásának szándékát. Bár köszvény gyötörte, s a lassan személyes ellenségének tartott pestis is felütötte a fejét körülötte, tárgyalásait mégis körültekintően folytatta, és mindenről tájékoztatta Rákóczit. Így arról is, hogy a cári tábornokok „uruk híre nélkül” nem hajlandók komolyabb ígéretekre, különösen nem a kuruc hadak lengyel földön való szolgálatával, vagy orosz segélycsapatok Magyarországra küldésével kapcsolatban.³⁰ Rákóczi tehát csak abban reménykedhetett, hogy tekintélyével gyorsabban végezhet és többre juthat, mint a túlzottan óvatoskodó Bercsényi. Útja mindazonáltal újabb bizonyítéka annak, amiről már a tábornokok Lengyelországba küldése és Bercsényi tárgyalásai sem hagytak kétséget: *Rákóczi 1710 végétől komolyan számításba vette, hogy a felkelés életben tartása érdekében szüksége lesz egy olyan országon kívüli területre, amely alkalomadtán biztonságos megmaradást nyújt az odamenőknek, és ezzel lehetővé teszi a szabadságharc végleges felszámolásának elkerülését.*

Ennek fényében kaphat új értelmet a fejedelem és Károlyi Sándor januári levélváltása is. Míg a kuruc generális hazatérésre és az érdemi tárgyalások megkezdésére kérte, Rákóczi azzal biztatott, hogy „tovább is securitas lehet az ide való gyövetelbe”, illetve, hogy „akárki is bátorságosan fog lakhatni ezen az országon”.³¹ A két törekvés nem kizárta, inkább kiegészítette egymást. A Pálffyval való kapcsolat fenntartása és az itthoni hadállások minél további megőrzése mellett a külső biztosíték megszerzése is múlhatatlanul szükségesnek látszott. Ez utóbbit, s ezzel együtt lengyelországi útját is igazolta az a kép, amely hazatértekor fogadta Rákóczit.

²⁷ *Bercsényi Rákóczinak. Szkólya, 1710. november 26. és 1710. december 28.* AR VI. 617; 652. SZEKFI GYULA: *Bercsényi és Károlyi a szatmári béke előtt.* Egy kiadatlan akadémiai székfoglaló. Hadtörténelmi közlemények. 1990. 3. (a továbbiakban: SZEKFI, HK 1990. 3.) 142–144; 147–148.

²⁸ *Rákóczi Károlyinak. Munkács, 1711. január 8.* AR III. 562.

²⁹ *Rákóczi Bercsényinek. Kálló, 1710. december 12.* AR III. 205; *Károlyi Rákóczinak. Embeyi liget, 1711. január 2.* AR XII. 557; *Rákóczi Károlyinak. Munkács, 1711. január 8.* AR III. 561.

³⁰ *Bercsényi Rákóczinak. Jaraszló, 1711. január 14.* AR VI. 678.

³¹ ZAYZON, 1915. 260–261; LUKINICH, 1925. 34–42; BÁNKÜTI, 1981. 54–61; *Rákóczi levelei Károlyihoz. 1711. január 14. Skolje.* AR XII. 568; *1711. január 16. Szkólya.* AR III. 564.

Január 29-én Bercsényinek számolt be arról, hogy Károlyi ügyeskedése nélkül a „sokféle rémülés között” már vége lett volna a háborúnak.³² Növelte a gondokat, hogy a lengyelországi tárgyalások nem jártak teljes sikerrel. A fejedelem mégsem az orosz segítség „ábrándjától megfosztva” tért haza.³³ Bár Emlékiratai szerint Dolgorukij herceg világosan értésére adta, hogy a cártól addig nem várható segítség, amíg a török háborúval fenyeget, január 25-i levelében mégis derülátóan nyilatkozott: „hála legyen az Istennek, (...) ha csak időnyerésre nem, de avégre, hogy praecipitáljuk az dolgokat, (...) nincs szükség az Pálfi-val való szembe lételre”.³⁴ Az emlékirat és a levél híradása csak látszólag összeegyeztethetetlen. Magyarázatot nem abban találunk, ha a levelet indokolatlan optimizmussal vádoljuk, vagy ha ráfogjuk, hogy tartalma nem felel meg a Dolgorukijjal folytatott megbeszéléseknek.³⁵ Rákóczi ugyanis egy vonatkozásban elérte célját, s erről Vay Ádámot január 26-án még Lengyelországból tájékoztatta: „itt már Isten kegyelméből magamnak is elegendő securitast exoperáltam, és az hadak bejövetelét is suo tempore ellenezni nem fogják”.³⁶ Sikerült tehát biztosítani, hogy Lengyelország befogadja az odakényszerülőket. A január 25-i levél ezt méltán érezhette biztatónak, míg az Emlékiratok csupán a tárgyalások egyik fő témájának – a Bercsényi információi alapján jórészt előre sejtethető – kudarcát rögzítette.

A fejedelem 1711 februári Lengyelországba történt távozásával kapcsolatosan nagy fontossággal bír annak eldöntése, hogy Rákóczi január végi február közepi itthoni tevékenysége békehajlandóságával magyarázható-e. Ha igen, úgy valóban elmondható lenne, hogy sorsa – amint arra korábban már utaltunk – ekkor, az olcsvai és a salánki tanácskozások idején dönt el. Most alakulhattak úgy a körülmények, hogy feltételezett békekezssége ellenére a lengyel utat választotta.

Történetíróink egy része Rákóczi békehajlandóságára főként a vajai találkozóból és a császárnak írt levélből következtetett.³⁷ Bizonyos megfontolások azonban egészen más megvilágításba helyezhetik a fejedelem ezidőbeni cselekedeteit.

Először is semmi nem utal arra, hogy akár a Pálffy által hirdetett békefeltételek, akár Rákóczi véleménye a Béccsel való közvetlen megegyezésről olyan irányba változtak volna, ami a közeli békés rendezést jelezné. A fejedelem 1710 végén az Egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedése című írásában voltaképpen a háború befejezésének általa elképzelt összes lehetőségét felvázolta. A Béccsel való

³² *Rákóczi Bercsényinek. Munkács, 1711. január 29.* AR III. 569.

³³ HORVÁTH MIHÁLY: *Magyarország történelme.* Pest, 1872. VI. köt. 575–576.

³⁴ AR III/I. 419; *Rákóczi Károlyinak. Drohobic, 1711. január 25.* AR XII. 570.

³⁵ Bánkúti, 1981. 64.

³⁶ *Rákóczi Vay Ádámnak. Szkolya, 1711. január 26.* AR III. 567.

³⁷ ZAYZON, 1915. 260–262; BÁNKÚTI, 1981. 67, 71. CZIGÁNY, HK. 1990. 3. 51–52. SZERFŐ, HK. 1990. 3. 145, 148.

politikai rendezést azonban nem említette. Annál bővebben fejtegette a császári udvarral szembeni bizalmatlanságának okait.³⁸ Ez később is magatartásának legfőbb jellemzője maradt.

A Pálffyval való találkozást és a császárnak szóló levél megírását nem Rákóczi békehajlandósága, hanem egy sajátos kényszerhelyzet magyarázta. A császári seregek tiszai átkelésével (1711. január 5.) minimálisra csökkent a szembenálló táborokat elválasztó távolság, és ezzel megszűnt a követ- és levélküldések adta időhúzási lehetőség. A november óta lényegében eredménytelenül tárgyalt Pálffy János pedig egyre türelmetlenebbé vált. Kitartóan hirdette, hogy „meglehetne a békesség”, ha szólhatna Rákóczival. Propagandája nem maradt hatástalan, főként mivel a személyes megbeszélésnek a kurucok részéről sem csak Károlyi volt a szorgalmazója.³⁹ A fejedelem előtt tehát nem volt más út, minthogy ráálljon a Pálffyval való találkozóra. A szabadságharc végromlását látva tulajdonképpen az egyetlen lehetséges taktikához folyamodott: *biztosítani igyekezett a Magyarországon való minél további kitartást, s közben gondoskodni akart az országból való kiszorulás eshetőségéről is.* E kettős törekvése jegyében – *ami január vége és február közepe közötti tevékenysége fő rendező elvének látszik* – mind a császári fővezérrel való találkozója, mind a Lengyelországba való mihamarabbi visszatérése halaszthatatlan volt. A kuruc hadak befogadását ugyanis csak feltételesen ígérték meg az orosz követek, ezt a kérdést tehát még el kellett rendeznie.

Az itthoni események nagyon felgyorsultak (de azt sem zárhatjuk ki, hogy Rákóczi siettette azokat). Január 31-én Kisvárdán tartott hadiszemlét a fejedelem. A béke reményében összegyűlt szép számú sereg várakozásának megfelelően megígérte, hogy találkozni fog Pálffyval, s a nemzet békéje érdekében mindent elkövet. Ám arra is biztatott, hogy amennyiben a tárgyalás kudarcra végződné, boldogulásukat a „nagylelkű halálban” keressék.⁴⁰

Kisvárdáról Vajára ment. Bár híre járt, hogy itt Pálffy a „födologban megegyezett Rákóczival”,⁴¹ a találkozó eredménye két hét fegyverszünet lett. Ez mindenképpen a kuruc fejedelem sikerét jelentette, helyzetét azonban nem könnyítette meg. Olcsvaapátiban ugyanis annak a seregnek a tisztjei várták, amely Kisvárdára a béke reményében ment el. Előttük nem a fegyverszünet, hanem a háborúskodás üdvös befejezése jelentette volna a vajai találkozó sikerét.

³⁸ PULAY 233–236; Rákóczi írása: AR III. 198–202.

³⁹ *Rákóczi Bercsényinek. Munkács, 1711. január 29.* AR III. 569; *Károlyi levelei Rákóczinak. 1711. január 19.* Munkács; *1711. január 25. Kovásztó.* Országos Levéltár. A Rákóczi szabadságharc levéltára, G. 15. Caps. H. Fasc. 239.

⁴⁰ AR III/1. 420; Vallomások, 452.

⁴¹ *Bartholdy jelentése Bécsből. 1711. február 21.* Regesták, 1882. 165.

Nem véletlen, hogy Rákóczi olcsvai beszédét legsikeresebb orációi között tartják számon. Érveit úgy kellett csoportosítani, hogy tisztjeiben egyszerre éltesse a béke-reményt és a további kitartás eltökélttségét. Beszámolt a Pálffyval való tárgyalásairól, de kiemelte Bécs megbízhatatlanságát. Közölte, hogy írni fog a császárnak, de azt is hozzátette, hogy ez semmi eredményre nem vezet. Óvakodott attól, hogy a háború folytatására biztasson, ám mindenkinek kötelességévé tette, hogy az alkudozások kudarca esetén családját és otthonát „egy nagylelkű erőfeszítéssel megvédje”. Olcsva nem volt alkalmas hely arra, hogy a felkelés továbbélésének lehetőségeit ecsetelje, mégsem mulasztotta el, hogy erről is szóljon. Beszéde eddigi logikájának megfelelően a békekészségét bizonyítandó kijelentésbe foglalta bele elképzeléseit: módjában állna idegen segítséget hozni, de hosszas fegyverkezéssel az országot még jobban meggyöngíteni nem akarja. Később is úgy emlékezett: „az a határozatom, amely szerint tárgyalásba kezdek Pálffyval, megerősítette a nemzet bizalmát irántam”.⁴²

Rákóczi előzetes várakozásainak megfelelően alakult a császárnak írott levél sorsa is. Pálffy méltatlankodása az „ízetlen terminusokon” voltaképpen a fejedelemnek tett jó szolgálatot, mivel mindenki előtt úgy tűnhetett, hogy jószándéka ellenfelének makacsságán tört meg. Pulay János emlékezete szerint Rákóczi válasza sem akarta méltatni a császári generális levelét, végül azonban nem hagyta kihasználatlanul az alkalmat. Határozottan tudtul adta, hogy részéről mindent elkövetett a békerendezés érdekében, de a konföderáció céljait nem hajlandó feláldozni. Már Vaján óvakodott attól, hogy bármire elkötelezze magát, mostani szavaiból pedig már a végső elszántság csendül ki: „Hazámban nemcsak színes, hanem szíves békességet kívánnék, de látom, hogy ebben mi a víz folyása ellen iparkodunk. Légyen minden Isten akaratja, aki ekkoráig is dolgainkat csudálatos utakon vezérlette”.⁴³

Mint ahogy a Pálffyval való levélváltásról, úgy Bercsényi ezidőtájt írt leveleiről sem állítható, hogy Rákóczi annak hatására távolodott el a megegyezéstől és döntött a lengyel út mellett.⁴⁴ A kuruc főgenerális nemcsak február elején bíztatott az orosz kapcsolat reménységével. Bár mindennapos tapasztalata volt a török fenyegetés miatt aggályoskodó orosz követek bizonytalankodása, mégis szinte minden levelében hitet tett a dolgok jobbra fordulása mellett.⁴⁵ Igaz, hogy már a kortársak is úgy vélekedtek: a fejedelem döntései főgenerálisa véleményétől függnék,⁴⁶ Rákóczi

⁴² AR III/I. 421; Vallomások, 448; PULAY 259–262.

⁴³ PULAY 283–288, 292; SZALAY, 1864. 30.

⁴⁴ LUKINICH, 1925. 62–64; KÖPECZI–R. VÁRKONYI, 1976, 348; BÁNKÚTI, 1981. 72. CZIGÁNY, HK 1990. 3. 52., SZEKFŰ, HK. 1990. 3. 148–149.

⁴⁵ *Bercsényi levelei Rákóczinak. 1710. december 24. Drohobicz.* AR VI. 634; *1710. december 28. Szóháya.* AR VI. 652; *1711. január 6. Jaraszló.* AR VI. 661–663.

⁴⁶ LUIS LEMAIRE: *Beszámoló...* In: *Rákóczi Tükör.* Vál. és Szerk.: KÖPECZI BÉLA és R. VÁRKONYI ÁGNES. Bp. 1973. II. köt. 243–244; Károlyi véleményére: LUKINICH, 1925. 98.

szavai azonban másról tanúskodnak. Nem hihető, hogy arra a Bercsényire hallgatott, akinek Lengyelországba küldését „szellemének zavarosságával, gyakori ideges fejfájásaival” magyarázta, s akinek már 1710. június 27-én megírta: „ez universalis panassza Kegyelmed ellen az negociatoroknak, hogy soha elméjét nem érthetik”.⁴⁷

Valószínűbbnek látszik, hogy Rákóczi február első hetében úgy érezte, a felkelés kitartása érdekében az itthoni dolgokat elrendezte. Együttmaradásra bírta seregeit (Kisvárdá, Olcsva), személyes tárgyalásaival a közeli béke reményét táplálta egyre csüggedő híveibe (Vaja), miközben az elvtelen megalkuvástól határozottan elzárkózott. További céljáról Bercsényinek írt február 6-ai levele tájékoztat: Salánkon hamarosan „conferentiája” lesz, és reméli, hogy ott „oly dispositiókat” tehet, amelyek megnyugodhat, s talán nemsokára indulhat Lengyelországba.⁴⁸

Salánkról ezidáig meglehetősen egységes véleménnyel volt történetírásunk. Az összegyűlt határozott kiállításáról, tiszteletre méltó elvi következetességéről, vagy realitásokat nélkülöző hűségnyilatkozatáról szoltak legtöbben.⁴⁹ Mintha Rákóczi elhatározását a szenátorok érdemben befolyásolták volna. A fejedelem eddigi – mind hazai mind lengyel – tárgyalásainak, s különösen február 6-ai, tanácskozás előtt kelt levelének ismeretében azonban egészen más értelmű fontosságot nyer a *salánki gyűlés*. Legnagyobb tétje az volt, sikerül-e Rákóczinak olyan végzést hozatnia, ami terveinek megfelel.

A nagyszombati békefeltételek tárgyalási alapként történt elfogadásáról már korábban is bebizonyosodott, hogy az Rákóczi határozott szándékának szentesítését jelentette.⁵⁰ Nem volt ez másként a Lengyelországba távozással kapcsolatban sem. A fejedelem már február 12-én, a tanácskozás megnyitásának napján attól tartott, hogy ha a cár közeledtéről „hirtelen” levele érkezne, mindent félbe kellene hagynia.⁵¹ Bercsényi ezidőben kelt leveleiből sem az derül ki, mintha ő hívta volna Lengyelországba, inkább az, hogy tudomása volt a fejedelem ezirányú szándékáról. Február 13-án éppen Salánktól féltette Rákóczit: „Tudom én jól – írta Esterházy Dániel kassai kapitánynak – szándékát az fejedelemnek, de attul félek én, hogy az

⁴⁷ AR III/I. 417; *Rákóczi Bercsényinek. Kálló–Semjény, 1710. június 27.* AR III. 125–126.

⁴⁸ *Rákóczi Bercsényinek. Munkács, 1711. február 6.* AR III. 570.

⁴⁹ KÓPECZI – R. VÁRKONYI, 1976. 348; BENDA KÁLMÁN: *Ráday Pál és a szatmári béke*, In: *Ráday Pál emlékkönyv*. Szerk.: ESZE TAMÁS. Bp. 1980. 44; *Magyarország hadtörténete. I. köt.* Főszerk.: LIPTAI ERVIN. Bp. 1984. 396. (a vonatkozó rész HECKENAST GUSZTÁV munkája); árnyaltabban, ugyanakkor némi el-
lentmondással: LUKINICH, 1925. 64–66; BÁNKÚTI, 1981. 73.

⁵⁰ HÓMAN BÁLINT–SZEKFŰ GYULA: *Magyar Történet. IV. köt.* Írta: SZEKFŰ GYULA. Bp. 1935. 311; KÓPECZI – R. VÁRKONYI, 1976. 348.

⁵¹ *Rákóczi Károlynak. Salánk, 1711. február 12.* AR XII. 576.

kétségbeesetteknek bolondsága és az németnek csalárdsága (...) nem fogják igazán útjára bocsátani”.⁵²

Bercsényi aggodalma végül is fölöslegesnek bizonyult. *Salánk* minden tekintetben *Rákóczi sikerét hozta, s gyakorlatilag legitimizálta mind az eddigi tárgyalásain folytatott politikáját, mind pedig a lengyel földre való távozási szándékát.*⁵³

A salánki gyűléssel kapcsolatban érdemes röviden kitérnünk arra is, mennyiben indokolta Rákóczi Ferenc Lengyelországba húzódását a kuruc államhatalmi testületek biztonságba helyezése.⁵⁴ Bizonyos, hogy a fejedelem nagy jelentőséget tulajdonított annak: hívei minél nagyobb számban maradjanak mellette, hogy ezzel a külföld előtt a felkelés változatlan erejét igazolhassa.⁵⁵ Annak azonban, hogy az államhatalmi intézmények, különösen pedig a szenátus Lengyelországban létének nagyobb fontossága lett volna, csak a szatmári békét követően van nyoma.⁵⁶ Ha meggondoljuk, hogy legtöbb főemberétől azért vált meg Magyarországon, mert nem számíthatott érdemi segítségükre, nem csodálhatjuk, ha Lengyelországban is nélkülük, sőt néha ellenükre politizált.⁵⁷

Salánkon a csonka szenátust – tekintettel a kényszerítő körülményekre – határozatképesnek fogadta el Rákóczi, s ezzel tulajdonképpen precedenst teremtett. Végső esetben döntésképesnek minősíthette magát egy eredetileg azzal nem rendelkező testület is.⁵⁸ A probléma lényegére világít rá Bercsényinek egyik beszélgetése Ágost lengyel király miniszterével. A kuruc tábornok azt bizonygatta, hogy a szatmári béke megkötésére csak Rákóczinak „az senatussal ... (volt) ... hatalma s activitása”. A miniszter szerint viszont jogszerűen jártak el a békeszerzők, mert a megegyezést a „multitudo” akarta, s „azokból állott az Confoederatio”.⁵⁹

Kérdéses az is, ha Erdély felvétele a nemzetközi békében nem azon bukott meg, hogy az egykor önálló fejedelemség állami testülete megsemmisült, miként véljük azt, hogy Magyarország esetében az államhatalmi intézmények megóvása lett volna az európai békerendezésben való részvétel alapja. Kétségeinket csak növeli, hogy

⁵² *Bercsényi levelei Rákóczihoz. 1711. február 4. Jaraszló; 1711. február 12. Jaraszló. AR VI. 689–694; Esterházy Dánielnek. 1711. február 13. Jaroslaw. SZALAY, 1864. 34.*

⁵³ *Rákóczi Károlynak. Sztri-Szeló, 1711. április 9. AR III. 615–620; Rákóczi 1711. május 13-ai pátiense. Javoro. AR III. 661–662.*

⁵⁴ Lásd: 10. sz. jegyzetet.

⁵⁵ Vallomások, 456; *Rákóczi levelei az erdélyi bujdosókhoz és tanácsurakhoz. Szeg. 1710. április 29. AR III. 243–252.*

⁵⁶ *Rákóczi meghívólevele a szenátorokhoz: 1711. május 17. Zalusa. AR III. 665.*

⁵⁷ Vallomások, 459–460. (Károlyi lefogatásának kérdése Sztrijben)

⁵⁸ A szatmári gyűlések 1711. április. PULAY, 335–346., 404–408.

⁵⁹ *Bercsényi Rákóczihoz. 1711. május elején. AR VI. 722–723.*

Rákóczi 1712 májusában, jóval az utrechti békekötés előtt felosztottnak nyilvánította a konföderációt.⁶⁰

Mindezek fényében *nincs* különösebb oka annak, hogy Rákóczi Ferenc Lengyelországba menetele fő indokának az államhatalmi testületek átmentését tartsuk.

Az sem igazolható, hogy az olcsvai és a salánki tanácskozások idején történtek meghatározták volna Rákóczi magatartását. Az ekkori események jelentőségét inkább abban láthatjuk, hogy a fejedelemnek sikerült a maga politikai elképzelései, s benne tervezett lengyelországi útja számára megnyerni híveit.

Salánk után tett intézkedései ugyanakkor arról is tanúskodnak, hogy *nem a végleges távozás szándékával hagyta el Magyarországot*. Február 20-ai és 21-ei levelei mellett, amelyekben rövid távollétéről tájékoztatott, illetve aratásra való visszatérését ígérte,⁶¹ ezt bizonyítja az is, hogy a többféle, korábban is felmerült lehetőség (Moldva, Poroszország, Lengyelország) közül éppen a lengyel földre való behúzódnást választotta. Innen a kapcsolatot még viszonylag könnyen tarthatta az itthonmaradókkal.

1711 február 18-án kelt levele szerint Rákóczinak azért kellett gyorsan indulnia, mert a cár Lengyelországba érkezéséről kapott hírt. Bercsényi azonban még február 21-én is csak arról tájékoztatta, hogy a „cár jövetelét bizonyosnak beszéli az populus (...) két hét alatt”.⁶² A fejedelem igyekezetének tehát nem az orosz segítség közeli reménye volt a fő oka, mint ahogy Munkácsba sem volt tanácsos hasonló megfontolások miatt bezárkózni. Legvilágosabban talán Bercsényi január eleji levele érzékelteti a várba zárkózás elvetésének és *a lengyel útnak az orosz segítséggel kapcsolatos egyik magyarázatát*: „Ha ezen török lárma nem interveniált volna: magam is elhittem volna, Munkácson érhettem volna bészorulva is segítség Fölségedet. De már így több üdő kell hozzá (...). Azért jó maradni Munkácson, míg lehet, de nem odarekedni: mert nagyobb desperációja lesz azzal az országnak. *Jobb in spem futuram az cár mellett maradni*, mint veszni, s tüzét sem oltani hazánknak”⁶³ (kiemelés tőlem – L. J.).

A február 18-ai levél több vonatkozásban is fontos dokumentum Rákóczi lengyelországi útjának magyarázatához. Mindenekelőtt azt bizonyítja, hogy a felkelés itthoni lehetőségei már igen behatároltak voltak. A fejedelem sem a politikai sem a hadi ügyek intézéséről nem tudott használható útmutatót adni Károlynak. Azokkal a kijelentésekkel, hogy „az politicumokról (...) nincs mit disponáljak, hanem infor-

⁶⁰ R. VÁRKONYI ÁGNES, 1984. 266; Vaja, 1969. 29. (ESZE TAMÁS)

⁶¹ Rákóczi 1711. február 20-kai pátense. Pulay, 299–301; Rákóczi levele Károlyihoz. 1711. február 21. Verecke. AR XII. 581–582.

⁶² Rákóczi Károlynak. 1711. február 18. Salánk. AR III. 592; Bercsényi Rákóczinak. 1711. február 21. Ilyó. AR VI. 694.

⁶³ Bercsényi Rákóczihoz. 1711. január 6. Jaraszló. AR VI. 662.

máljon kegyelmed mindenről”, illetve, hogy „az hadi dolgok kormányzásának nincs egyéb útja, hanem az mint (...) az alkalmatosság hozza magával” a főparancsnoksággal megbízott Károlyi nem sokra mehetett. A folyamatos kapcsolattartásra ugyanis a császáriak által egyre szorosabb gyűrűbe zárt kurucok sem megfelelő lehetőséggel sem elegendő idővel nem rendelkeztek. Rákóczi tehát lengyelországi útjával nagy kockázatot vállalt. Bár a végső döntést saját kezében akarta tartani, az itthoni pozíciók megőrzését elsősorban Károlyitól remélte. Tudta róla, hogy politikai törekvések nem azonosak, de azt is, hogy a feltétel nélküli megadásra nem lesz hajlandó. Bizalmát erősítette, hogy a szabadságharc életben maradását már januárban is generalísának ügyessége biztosította. Tapasztalatai szerint pedig Bécs még attól is messze állt, hogy a Károlyi és a hozzá hasonlóan gondolkodók számára elfogadható békét kínáljon.⁶⁴ Az sem kétséges, hogy Rákóczi a munkácsi várparancsnokságot nem azért választotta el a kuruc seregek fölötti fővezérségtől, mert ezzel a politikai ügyektől igyekezett elzárni Károlyit.⁶⁵ A Munkács élére állított Sennyei István maga is katona volt, így megbízatása nem jelenthette a katonák kirekesztése a politikumból elv érvényesítését. A két parancsnokság elkülönítésére a február 18-i levél kínál magyarázatot. Ebből kiderül, hogy Károlyitól, ha a körülmények úgy alakulnak, a kuruc hadak Lengyelországba vezetését várta, Sennyeitől pedig Munkács végsőig való megtartását. E két feladat – amit nem is oszthatott volna egy emberre – Rákóczi terveinek logikus folyománya: minél tovább kitartani itthon, majd néhány „hídfőállás” megőrzésével a kuruc hadakat ideiglenesen lengyel földre vinni, hogy a felkelés teljes felszámolását elkerüljék. Megjegyzendő – és ez alátámasztja a szabadságharc helyzetéről mondottakat –, hogy a február 18-ai instrukcióban Rákóczi a kuruc seregek Lengyelországba viteléről rendelkezett legrészletesebben.

E levél hasznos adalékkal szolgál arra is, hogy eldönthessük, a fejedelem nem március végén április közepén fordult végleg szembe az itthoni megegyezéssel.⁶⁶ Azt már láttuk, hogy a Béccsel való közvetlen alku korábban sem szerepelt politikai elképzelései között. Február 18-án is azt fogadta meg: minden nyomorúság és nélkülözés közepette hazája boldogulását fogja keresni, és olyan békére a konföderáció nevével nem lép, amellyel országát nagyobb rabságra vetné mint amelyből szabadítani kívánta. Véleménye a „honyi tracta” iránt március elején sem változott, s Locher hadi tanácsos Pálffy mellé rendelése csak növelte kétségeit.⁶⁷ Ugyanakkor Lengyelországba húzódásának indokoltságát is igazolta. Az itthoni béketárgyalásokat mindezek ellenére nem akarta megszakítani. Helyzetét és szándékát talán Pulay János szavai érzékeltetik hitelesen: „mindazonáltal (az *alkudozások* – L. J.) tovább

⁶⁴ LUKINICH, 1925. 37–38, 53–61, 237–238, 248–260.

⁶⁵ R. VÁRKONYI ÁGNES, 1980. 195; Mo. tört. 1989. 242.

⁶⁶ BÁNKÚTI, 1981. 103.

⁶⁷ *Rákóczi Károlynak. Szari – Szelő, 1711. március 14.* AR III. 599.

való folytatásáról is elméjét teljességgel el nem vetette, hanem *bizonytalan lévén kimenetele, külső munkálkodását is abba hagyni nem akarta*” (kiem. tőlem – L. J.)⁶⁸

Rákóczi 1711 februárban történt Lengyelországba távozásának körülményeiről végső soron a következőket mondhatjuk. Országa elhagyásának okáról 1711. április 2-án írt levelében maga is úgy nyilatkozott, hogy arra „bizonyos consideratiok”, azaz több ok miatt került sor. Ezek között a februárra kialakult *kényszerhelyzetet* kell elsőként kiemelni.⁶⁹ Reguláris hadsereg és hatékony védelmi stratégia nélkül minimálisra csökkentek az itthoni kitartás esélyei, ezért *a Lengyelországba húzódás, mint a felkelés továbbélésének biztosítása* egyre nagyobb fontosságot nyert. Már Rákóczi 1710 novemberétől folytatott tárgyalásai nem hagynak kétséget afelől, hogy *egyik fő törekvése erre irányult*. Arra is gondosan ügyelt, hogy a szabadságharc magyarországi pozícióit megőrizze, illetve hogy a Pálffyval való tárgyalásokat fenntartsa. A közvetlen bécsi–magyar megegyezésnek azonban addig nem akarta magát elkötelezni, amíg a békefeltételek javítására esélyt látott. Erről vallott politikai elveit már február végi leveleiben következetesen hirdette, így *Lengyelországba távozásában benne van az a lehetőség is, hogy az itthoni helyzet számára kedvezőtlen fordulata esetén akár a bujdosást, akár a száműzetést is vállalja*. Nem véletlen, hogy a népi emlékezet a fejedelem kimeneteléhez ez utóbbi fogalmakat társította.

Bizonyos, hogy az idegen országba húzódással az itthonmaradók kitartását illetően nagy kockázatot vállalt Rákóczi. Hitte azonban, hogy *személyének biztonságba helyezése* erősítheti híveinek reményét.

Vallomásaiból és korabeli leveleiből is kiderül, hogy Rákóczi Ferenc valóban küldetesként élte meg evilági feladatait. Ezért februári *lengyel útjának* legmélyebb értelmét, *végső okait* talán 1711. március 31-én írt levelének sorai tolmácsolják leghívebben. Ebben újólág megerősítette, hogy hite és kötelessége ellen, egy „árnyék-reménségért” még akkor sem alkuszik Béccsel, ha harcában egyedül marad. Végül hozzátette: „én is resolutionom iránt többet nem írhatok, – hanem *quo fata vocant, virtus secura sequatur*” (kiem. tőlem – L. J.).⁷⁰

Rákóczit több vonatkozásban is megcsalták reményei: a kuruc seregeket nem sikerült Lengyelországba vinni, az itthoni béketárgyalások gyorsabban eljutottak a Károlyiék számára elfogadható feltételekig, mint azt a fejedelem gondolta, s abban is csalódnia kellett, hogy hívei „fejek és fejedelmek nélkül nem békélnek”. Tetteinek megítélésekor mégsem akkor járunk el helyesen, ha azt vizsgáljuk: illúziók vagy

⁶⁸ PULAY, 292–293.

⁶⁹ Rákóczi Mikés Mihálynak. 1711. április 2. Szrfj. AR III. 609; Fierville 1711. február 6-ai levelei: KÖPECI BÉLA: *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*. Bp. 1966. 228–229.

⁷⁰ Rákóczi Károlynak. 1711. március 31. Szrfj. AR III. 607. (a latin szövegrész magyarul: amerre a sors szólít, kövessen a biztos erény)

valós remények vezérelték-e.⁷¹ Inkább azt a szándékát kell méltányolnunk, amit az orosz cárral kapcsolatosan, de voltaképpen egész tevékenységére szóló érvénnyel 1711 végén így fogalmazott meg: „véle kezdett munkámat inkább azért kívántam végigfűzni, hogy semmit el ne mulassak”.⁷²

⁷¹ Vitás kérdések, 1976. 25–58. (R. VÁRKONYI ÁGNES, KÖPECZI BÉLA, illetve BENDA KÁLMÁN tanulmányai); BÁNKÚTI, 1981. 85–87. CZIGÁNY, HK. 1990. 3. 53.

⁷² *Rákóczi Vay Ádámnak. 1711. december 11. Dancka.* AR III. 698. vö. SZEKFŰ, HK 1990. 3. 149.

Remarques sur le départ de François Rákóczi II Pour la Pologne en février 1711.

Dans son étude, l'auteur analyse les circonstances qui ont obligé François Rákóczi II à quitter la Hongrie en février 1711. Il fait connaître les projets stratégiques qui préoccupaient le prince dès le début de 1710. Il signale, que Rákóczi a tenu compte de la possibilité de se voir contraint à partir pour un pays étranger dès le commencement du soulèvement; il examine l'histoire des rassemblements d'Olcsva et de Salánk d'un nouveau point de vue. Il explique le départ du prince kuruc pour la Pologne à l'aide de plusieurs circonstances, il y voit une préoccupation visant la continuation de la guerre d'indépendance. Il souligne que ce sont les décisions de Rákóczi qui ont fondamentalement déterminé le cours des événements et il arrive à cette conclusion – étant donné la politique menée logiquement par le prince – que dans son départ du pays en février 1711, il y avait aussi l'acceptation du bannissement ou de l'exil.